

Andrzej Przewoźnik

Adam Bień (1899-1998) : ostatni z 16. przywódców Polski Podziemnej

Palestra 42/5-6(485-486), 83-87

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POŻEGNANIE

Adam Bień (1899–1998)

Ostatni z 16. przywódców Polski Podziemnej

*Oskarżajcie nas wszystkich, nie tylko szesnastu,
Sądźcie poległych w grobie, to też winowajcy,
Sądźcie szkielet, co z wojny pozostał się miastu,
Gdy wyście się jeszcze z diabłem kumali zdrajcy,
Oskarżajcie także wolność, nieznanne Wam słowo...*

Kazimierz Wierzyński, *Na proces moskiewski**

W minionym roku nakładem krakowskiego Wydawnictwa Literackiego ukazały się *Listy z Łubianki* Adama Bienia. Opatrzone wstępem Andrzeja Krzysztofa Kunerta, wybitnego znawcy i dziejopisarza Polskiego Państwa Podziemnego, adresowane do rodziny listy z więzienia NKWD na Łubiance, są bez wątpienia jedynym w swoim rodzaju dokumentem historycznym, ukazującym współczesnemu czytelnikowi realia życia polskiego więźnia w sowieckim więzieniu epoki stalinowskiej. To nieczęsto spotykane, przejmujące świadectwo woli przetrwania człowieka skazanego na cierpienie i rozłąkę z bliskimi.

Któż mógł wówczas przypuszczać, że zaledwie kilka miesięcy później, autor listów odejdzie na wieczną wartę. Wydawało się, że dobiegający stu lat Adam Bień, wybitny prawnik, działacz społeczny i polityczny, ostatni z żyjących jeszcze przywódców Polski Podziemnej, oskarżony i skazany w moskiewskim procesie „szesnastu”, trwał będzie wiecznie jako świadectwo tamtych, tragicznych czasów, polityk, który w chwilach najcięższej dla niego osobiście i własnego kraju próby, potrafił zachować godność i honor.

Miałem zaszczyt osobiście znać Adama Bienia. Mimo swojego wieku był człowiekiem nad wyraz zainteresowanym przeszłością i obecnym życiem politycznym. Był jednym z niewielu ludzi pokolenia Polski prawdziwie niepodległej, świadków i uczestników burzliwej historii Polski XX wieku, którym dane było żyć w Polsce czasów rozbiorów, Polsce odrodzonej, ogarniętej wojną i zniewolonej przez komunizm, a mimo to doczekać ponownie wolnej i suwerennej Rzeczypospolitej. Już w wolnej Polsce był częstym gościem wojewody krakowskiego T. Piekarza. Towarzysząc Mu w spotkaniach i rozmowach mogłem wówczas zobaczyć radość człowieka, któremu dane było doczekać upadku systemu komunistycznego. On tego doczekał, wielu jego towarzyszy niedoli już nie.

* „Tygodnik Polski”, Nowy Jork 26 VIII 1945, nr 3.

Adam Bień przyszedł na świat 14 grudnia 1899 roku w rodzinie chłopskiej osiadłej w Ossali (pow. Staszów) na ziemi sandomierskiej. Był synem Walentego i Franciszki Wiącek.

Jako 14-letni uczeń drugiej klasy rosyjskiego progimnazjum w Sandomierzu wstąpił do działającej wówczas tajnie Drużyny Skautowej (im. generała Michała Sokolnickiego). Jak sam później napisał „*od tego czasu stałem się patriotą: patriotą Polski, której jeszcze nie było, a więc – Polski upragnionej*”.

Od 1915 roku uczył się w gimnazjum w Sandomierzu, które ukończył zdając maturę w 1920 roku. Jako uczeń, w listopadzie 1918 roku brał udział w wyzwolaniu Sandomierza spod władzy okupacyjnej armii austro-węgierskiej. Przeżył radość narodzin Polski Odrodzonej. W 1920 roku jako ochotnik zaciągnął się do Wojska Polskiego i wziął udział w wojnie z bolszewikami.

W 1925 roku A. Bień rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie zdobył magisterium i po odbyciu dwuletniej aplikacji sądowej w Warszawie (1926–1928) uzyskał status sędziego orzekającego. Od 1928 roku pracował w charakterze sędziego Sądu Rejonowego w Grójcu, a od 1938 r. aż do wybuchu wojny, we wrześniu 1939 r., w Sądzie Okręgowym w Warszawie.

Działalność polityczną A. Bień rozpoczął bardzo wcześnie. Od samego początku związał się z ruchem ludowym, któremu był wierny aż do ostatnich dni swego życia. Od 1917 r. pracował społecznie w kołach i związkach młodzieży wiejskiej i w teatrach ludowych na terenie powiatu sandomierskiego. Był członkiem a zarazem jednym z organizatorów Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej w Warszawie i Związku Młodzieży Wiejskiej. W 1925 roku został skarbnikiem Zarządu Głównego ZMW, pełniąc równocześnie funkcję etatowego instruktora Związku.

Związany z Polskim Stronictwem Ludowym „Wyzwolenie”, w 1928 roku współorganizował, pozostający w opozycji do ówczesnych władz Rzeczypospolitej, Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, był współautorem jego statutu, wiceprezesem, a w latach 1929–31 prezesem Zarządu Głównego.

W latach 1925–1935 był prezesem Mazowieckiego Związku Teatrów Ludowych, a zarazem współinicjatorem utworzenia Instytutu Teatrów Ludowych.

Wybuch wojny zastał A. Bienia w Milanówku pod Warszawą. Próba włączenia się do walki i marsz na wschód zakończyły się uwięzieniem przez Niemców i udaną ucieczką. Po powrocie do rodzinnego domu włączył się do działalności konspiracyjnej. Od 1940 roku był członkiem (trójki politycznej) kierownictwa działającego w konspiracji Stronictwa Ludowego w powiecie błońskim. W latach 1941–1943 przewodniczył Komisji Prawnej Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego, a od sierpnia 1944 r. wszedł w jego skład. 21 kwietnia 1943 r. został mianowany pierwszym zastępcą Delegata Rządu RP na Kraj z tytułem ministra, od 3 maja 1944 r. wszedł w skład Krajowej Rady Ministrów jako minister – pierwszy zastępca wicepremiera. W Delegaturze Rządu RP sprawował nadzór nad pracą departamentów: sprawiedliwości, oświaty i kultury, a od 1944 roku również rolnictwa. Przewodniczył Komisji Narodowościowej i Komisji Prawnej Delegatury Rządu RP na Kraj.

W konspiracji używał pseudonimów „Alfa”, „Bronowski”, „Witold Bronowski”, „Walkowicz”, „Witold”, „Rybicki”.

Przez niemal całą wojnę był współpracownikiem (autorem wielu tekstów) konspiracyjnych wydawnictw ruchu ludowego, m.in. „*Polski Ludowej*” oraz „*Orki*”.

Pomimo osobistego sprzeciwu wobec przedwczesnego – jego zdaniem – wybuchu powstania w stolicy Polski, wziął w nim aktywny udział. Wobec stałego pobytu Delegata Rządu przy Sztapie Komendy Głównej Armii Krajowej A. Bień przejął bezpośrednie kierownictwo pracami Delegatury. Jego lokal mieścił się przy Kruczej 17. Bieniowi towarzyszyli m.in. Stanisław Jasiukowicz i Antoni Pajdak. W czasie działań powstańczych podległe A. Bieniowi struktury Delegatury doprowadziły m.in. do opublikowania w kraju dwóch numerów „*Dziennika Ustaw RP*” nr 1 (z datą 20 lipca), nr 2 (z datą 2 sierpnia), na łamach których ukazało się łącznie 18 aktów prawnych. Wśród nich również dotyczące wymiaru sprawiedliwości. W „*Dzienniku Ustaw RP*” nr 1 opublikowane zostało Rozporządzenie Krajowej Rady Ministrów z 3 maja 1944 r. *o sądach karnych specjalnych* (poz. 6). W „*Dzienniku Ustaw RP*” nr 2 ukazały się dwa rozporządzenia Krajowej Rady Ministrów: z 1 sierpnia 1944 r. *o podjęciu czynności urzędowych w sądownictwie* (poz. 13) i – również tymczasowe – *o uruchomieniu adwokatury* (poz. 14)¹.

Po upadku Powstania kontynuował działalność konspiracyjną. Już 5 października 1944 roku dotarł do Milanówka. Tutaj wraz z Kazimierzem Banachem „Linowski” i Stanisławem Mierzwą „Słomka” z tymczasowego kierownictwa ruchu ludowego, nawiązał kontakt z przedstawicielami Delegatury Rządu. Informując (7 października) Rząd w Londynie, iż „*Krajowa Rada Ministrów, Rada Jedności Narodowej i Departamenty Delegatury są w trakcie wychodzenia z Warszawy*”, objął urządowanie jako pierwszy zastępca wicepremiera. Szybko nawiązał łączność ze wszystkimi okręgowymi delegaturami, dostosowując działania organizacyjne do nowej sytuacji politycznej. Jeszcze w październiku przekazał urządowanie Delegatowi Rządu RP na Kraj Janowi Stanisławowi Jankowskiemu.

Przełom 1944 i 1945 roku dla władz Polski Podziemnej okazał się nadzwyczaj trudny. Upadek Powstania Warszawskiego, posuwanie się Armii Sowieckiej na Zachód i rozwiązanie Armii Krajowej spowodowały dekompozycję kierowniczego ośrodka konspiracji. Sytuację tę dodatkowo pogłębiły ustalenia konferencji w Jalcie (4–11 lutego 1945 r.), na której uzgodniono powstanie w Polsce Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Przed działającymi w konspiracji przywódcami Polski Podziemnej stanął problem ujawnienia się wobec władz sowieckich.

Na posiedzeniu Komisji Głównej Rady Jedności Narodu w dniu 26 marca 1945 roku omawiano, wystosowane przez przedstawiciela Armii Sowieckiej płk Pimienowa, zaproszenie na rozmowy, jakie otrzymał Delegat Rządu J. S. Jankowski i Dowódca Armii Krajowej gen. Leopold Okulicki. 27 marca przybyli na spotkanie z Sowietami, Delegat Rządu, Dowódca AK i Przewodniczący RJN zostali aresztowani. Dzień później NKWD aresztowało również pozostałych przywódców Polski Podziemnej, w tym Adama Bienia. 28 marca zamiast do Londynu cała „16-tka” poleciała do Moskwy. Wszystkich osadzono w centralnym więzieniu NKWD na

Łubiance, a następnie postawiono przed sowieckim sądem. Pokazowa rozprawa odbyła się w Domu Związków Zawodowych, w tym samym, w którym odbywały się wcześniej m.in. procesy przywódców komunistycznych zamordowanych na rozkaz Stalina (Bucharina, Kamieniewa). W procesie toczącym się przed Kolegium Wojskowym Sądu Najwyższego Związku Sowieckiego, któremu przewodniczył generał-pułkownik służby sprawiedliwości ZSRR W. Ulrych, w dniu 21 czerwca 1945 roku zapadły wyroki skazujące. Adam Bień został skazany na 5 lat więzienia².

Występujący przed sowieckim sądem gen. Leopold Okulicki dobitnie stwierdził, iż: „*proces ten ma charakter polityczny. Chodzi o ukaranie polskiego podziemia. To oskarżenie narodu polskiego, wyraźne oskarżenie 300 tysięcy żołnierzy AK, oskarżenie polskiego narodu o to, że naród polski brał udział w podziemnej walce*”. Polska prasa w Londynie pisała wówczas, że „*to proces nad przedstawicielami prawowitych władz polskiego państwa podziemnego*”.

A. Bień należał do tych, którzy przeżyli piekło sowieckiego więzienia. Po 53 miesiącach pobytu na Łubiance powrócił do kraju (VIII 1949 r.). Dopiero po przemianach politycznych połowy lat 50. mógł powrócić do zawodu prawnika; do tego czasu zajmował się tłumaczeniem literatury rosyjskiej. W 1955 roku został adwokatem w Przasnyszu, czynnym zawodowo aż do 1971 roku. Po przejściu na emeryturę w 1974 roku powrócił do rodzinnej Ossali. Zajął się pracą pisarską, spisując swe przeżycia wojenne i powojenne. W 1981 roku nakładem Ludowej Spółdzielni Wydawniczej ukazały się drukiem jego wspomnienia „*Bóg wysoko, dom daleko, obrazy przeszłości 1900–1920*”, a w pięć lat później kolejny tom wspomnień zatytułowany „*Bóg jest wyżej, dom jest dalej*” (Przedświt, Warszawa 1986). Ten tom wspomnień wydany został również pod zmienionym tytułem „*Więźniowie nocy*” przez Wydawnictwo „Wici” w Chicago w 1987 roku. Dopiero w 1991 roku ukazał się w kraju nakładem Ludowej Spółdzielni Wydawniczej. Fragmenty wspomnień A. Bienia ukazały się również na łamach miesięcznika „*Więź*” (1983, nr 11–12), tygodnika „*Ład*” (*Nie byłem politykiem*; 1988 nr 11), a także „*Odrodzenia*” (*Nie tylko z pamięci. Ostatni z szesnastu porwanych*, 1988, nr 39–42) i „*Zeszytach Historycznych*” (Wywiad z Adamem Bieniem, z. 87, Paryż 1989). Na krótko przed śmiercią przygotowywał do wydania zbiór dokumentów i pism z okresu jego działalności publicznej.

Po wojnie nie działał w koncesjowanym ruchu ludowym, choć sprawy chłopskie nie były mu obce. Był ekspertem niezależnych organizacji ruchu ludowego, m.in. członkiem Rady Naczelnej Niezależnego Ruchu Ludowego „Solidarność”.

Adam Bień był odznaczony wieloma odznaczeniami państwowymi. Był wśród pierwszych osób odznaczonych w 1994 roku przez Prezydenta RP Lecha Wałęsę najwyższym polskim odznaczeniem, Orderem Orła Białego.

Zmarł 4 marca 1998 roku w Warszawie.

Andrzej Przewoźnik

Przypisy:

¹ Pełny tekst obu „Dzienników Ustaw RP” został opublikowany w tomie *Rzeczpospolita czasu wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939–1945*, red. A. K. Kunert, Warszawa 1995.

² Zeznania procesowe A. Bienia zostały opublikowane w urzędowym „Sprawozdaniu sądowym w sprawie organizatorów, kierowników i uczestników polskiego podziemia w zapleczu Armii Czerwonej na terytorium Polski, Litwy oraz obwodów zachodnich Białorusi i Ukrainy rozpatrzonej przez Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRR, 18–21 czerwca 1945 r. w Moskwie”, wyd. Wydawnictwo Prawnicze Komisariatu Ludowego Sprawiedliwości ZSRR, Moskwa 1945, s. 53–63 (przedruk KAW, Rzeszów 1991); zob. także „Proces szesnastu. Dokumenty NKWD” red. A. K. Kunert, A. Chmielarz, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1995.